

Date: 1st June-2026

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQ O'STIRISHNING NAZARIY-
METODOLOGIK JIHATLARI**

Shuhratova Dilduza XXX

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'lanilishi talabasi

Email:shuhratovadilfuza1@gmail.com

Tel raqam:+998505040604

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning lingvistik, psixologik va pedagogik asoslari tizimli ravishda tadqiq etilgan. Kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq o'stirish – bu shunchaki mexanik jarayon bo'lmay, balki kognitiv taraqqiyot, sensor integratsiya va ijtimoiy adaptatsiyaning bevosita natijasi ekanligi ilmiy asoslab berilgan. Maqolada til va nutq munosabati, faol hamda passiv lug'at fondini boyitish qonuniyatlari, shuningdek, zamonaviy ta'lim standartlari asosida dars jarayonida Singapurda 4K modeli (Kritik fikrlash, Kreativlik, Kollaboratsiya, Kommunikatsiya) hamda raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish metodikasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining og'zaki va yozma nutq madaniyatini optimallashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar majmuasi ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данной статье систематически исследуются лингвистические, психологические и педагогические основы развития речевых компетенций учащихся начальных классов. Научно обосновано, что развитие речи у детей младшего школьного возраста является не просто механическим процессом, а прямым результатом когнитивного развития, сенсорной интеграции и социальной адаптации. В статье анализируются взаимосвязь языка и речи, закономерности обогащения активного и пассивного словарного запаса, а также методика интеграции сингапурской модели 4К (Критическое мышление, Креативность, Коллаборация, Коммуникация) и цифровых технологий в учебный процесс на основе современных образовательных стандартов. На основе результатов исследования разработан комплекс научно-практических рекомендаций, направленных на оптимизацию культуры устной и письменной речи учащихся младшего школьного возраста.

Abstract: This article systematically investigates the linguistic, psychological, and pedagogical foundations of developing oral and written speech competencies in primary school students. It scientifically substantiates that speech development in early school-age children is not merely a mechanical process, but a direct result of cognitive development, sensory integration, and social adaptation. The article analyzes the relationship between language and speech, the patterns of enriching active and passive vocabulary, as well as the methodology of integrating the Singaporean 4C model (Critical thinking, Creativity, Collaboration, Communication) and digital technologies into the lesson process based on modern educational standards. Based on the research findings, a set of scientific and

Date: 1st June-2026

practical recommendations aimed at optimizing the oral and written speech culture of young school learners has been developed.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nutq ontogenezi, kognitiv rivojlanish, kommunikativ kompetensiya, faol lug'at boyligi, Singapore 4K modeli, integratsiyalashgan, ta'lim, lingvodidaktika.

Ключевые слова: начальное образование, онтогенез речи, когнитивное развитие, коммуникативная компетенция, активный словарный запас, сингапурская модель 4К, интегрированное обучение, лингводидактика.

Keywords: primary education, speech ontogenesis, cognitive development, communicative competence, active vocabulary, Singapore 4C model, integrated education, linguodidactics.

KIRISH

Global axborotlashuv va jadal raqamli transformatsiya asrida ta'lim tizimining fundamental vazifalaridan biri – o'z fikrini mantiqiy, izchil, argumentli hamda madaniy jihatdan to'g'ri bayon qila oladigan ijodiy shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Nutq insoniyat tomonidan kashf etilgan eng oliy kognitiv funktsiya hamda tafakkur quroli bo'lib, u shaxsning sotsiumda o'z o'rnini topishi, intellektual salohiyatini namoyon etishi va fanni o'zlashtirish samaradorligini belgilovchi eng bosh mezon hisoblanadi. Boshlang'ich sinf davri (6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha) inson hayotida nutq ontogenezinin (shaxsiy rivojlanishining) eng sezgir va transformatsion bosqichidir. Bu davrda bolada nutq sub'ektiv ehtiyojdan obyektiv o'quv-faoliyat quroliga aylanadi. Agar ushbu bosqichda nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari to'g'ri qurilmasa, kelajakda o'quvchining mantiqiy mushohada yuritishi va mavhum fikrlash qobiliyati cheklanib qolishi mumkin². Shuning uchun boshlang'ich sinflarda nutq o'stirishning ilmiy va metodologik jihatlarini chuqur tadqiq etish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Nutq o'stirish muammosi ko'p o'lchamli xarakterga ega bo'lib, u uzoq yillar davomida psixolingvistika, pedagogika va lisoniyot fanlarining chorrahasida o'rganib kelinmoqda. Psixolingvistik yondashuv: Mashhur olim L.S.Vigotskiy o'zining "Мышление и речь" (Tafakkur va nutq) fundamental asarida ichki nutq va tashqi nutqning o'zaro dialektik aloqasini ochib bergan. Uning fikricha, bolaning nutqi shunchaki tayyor fikrni tashqariga chiqarish emas, balki fikrning so'zda shakllanishi va kamol topishidir³. J.Piaget esa bolalarda nutq o'sishini ularning kognitiv operatsiyalar davri va

². O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020

³ Виготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования. – Москва: Национальное образование, 2019.

Date: 1st June-2026

egotsentrik nutqdan ijtimoiy nutqqa o'tish qonuniyatlari bilan bog'laydi.

Lingvodidaktik yondashuv: O'zbekistonlik yirik metodist olimlar R.G.Safarova, A.G'ulomov va M.Asqarova darslarda nutqiy vaziyatlarni modellashtirishning ilmiy asoslarini yaratganlar. R.Safarova boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan yondashuv va darslararo uzviylik (ona tili, adabiy o'qish, tabiiy fanlar) bolaning dunyoni lisoniy anglash darajasini keskin oshirishini ta'kidlaydi⁴. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda nutq o'stirish jarayoniga nafaqat an'anaviy grammatik mashqlar majmuasi, balki tizimli-faoliyatli yondashuv (system-activity approach) sifatida qaralmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Nazariy-komparativ tahlil: Mavzuga oid psixologik, pedagogik va lingvistik adabiyotlar, metodik qo'llanmalar hamda zamonaviy milliy o'quv dasturlari tahlil qilindi.

Pedagogik diagnostika va kuzatish: Tajriba-sinov maktablarining 3-4-sinflarida o'quvchilarning lug'at boyligi, gap tuzish konstruksiyalari va matn yaratish darajasi maxsus mezonlar (koerensiya – izchillik, koheziya – bog'liqlik, leksik rang-baranglik) asosida kuzatildi.

Pedagogikeksperiment(Tajriba sinov ishlari) :Umumiy 50 nafar o'quvchi qamrabolinib,ikkiguruhgaajratildi:

Nazorat guruhi: Darslar an'anaviy darslik matni ustida ishlash va mexanik qayta gapirish(reproduktiv)shaklida olib boriladi.

Tajriba guruhi: Darslar Singapore 4K modeli (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, jamoaviy hamkorlik, nutqiy kommunikatsiya) hamda AKT interaktiv modullari asosida tashkil etildi.

NATIJALAR VA TAHLIL

O'tkazilgan 3 oylik pedagogik tajriba yakunida o'quvchilarning og'zaki nutqining ravonligi, fikrning mustaqilligi va leksik birliklarni qo'llash darajasi test va ijodiy topshiriqlar orqali tekshirildi. Guruhlarda o'sish koeffitsiyentini aniqlashda quyidagi matematik formuladan foydalanildi:

1-jadval. O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari va lug'at faolligi darajasi (%)

Guruhlar	Eksperimentgacha ko'rsatkich	bo'lgan	Eksperimentdan keyingi ko'rsatkich (An'anaviy)	Eksperimentdan keyingi ko'rsatkich (Innovatsion-4K)
Nazorat guruhi	44%		59%	-
Tajriba guruhi	43%		-	85%

⁴ .Safarova R.G. va boshqalar. Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalar: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.

Date: 1st June-2026

Jadval tahlilidan ko‘rinib turibdiki, an‘anaviy ta‘lim metodlari qo‘llanilgan guruhda o‘rish ko‘rsatkichi 15% ni tashkil etgan bo‘lsa, innovatsion kommunikativ vaziyatlar va jamoaviy metodlar (Singapurda 4K) qo‘llanilgan tajriba guruhida o‘rish ko‘rsatkichi 42% ni tashkil etdi. Bu shundan dalolat beradiki, bolaning passiv lug‘at fondidagi (tushunadigan, lekin ishlatmaydigan) so‘zlarni faol lug‘at fondiga (nutqda doimiy qo‘llaydigan so‘zlar) o‘tkazish uchun darsda faqat tinglash emas, balki bevosita nutqiy sub‘ekt sifatida ishtirok etish shart.

NUTQ O‘STIRISHNING NAZARIY-STRUKTURAVIY ASOSLARI

Boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish ishlari ilmiy jihatdan uchta o‘zaro uzviy bog‘liq yo‘nalishda olib borilishi zarur:

1. Leksik sath

So‘z boyligini oshirish, sinonim, antonim va frazeologizmlar ustida

2. Grammatik sath

Mantiqiy gap va jumlarlar qurish, qo‘shma gap konstruksiyalarini

qarama-qarshi ma‘nodosh, ko‘p ma‘noli) xususiyatlarini anglashi kerak. Metodologiyada so‘z boyligini oshirish paronimlar, omonimlar va frazeologik iboralar ustida ishlash orqali boyitiladi.

2. Sintaktik va grammatik sath. O‘quvchilar o‘z fikrlarini shunchaki sodda gaplar bilan emas, balki sabab-oqibat, shart va chog‘ishtirish munosabatlarini ifodalovchi qo‘shma gaplar orqali ifodalashga o‘rgatiladi.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK METODLAR INTEGRATSIYASI

Nutqni tizimli o‘stirish uchun bugungi kunda quyidagi ilmiy-metodik yondashuvlarni darslarga tatbiq etish yuqori samara beradi: Singapurda 4K Modelining Kommunikatsiya komponenti: O‘quvchilarni kichik guruhlariga bo‘lgan holda "Round Robin" yoki "Think-Pair-Share" (O‘yla-Juflash-Ulash) metodlaridan foydalanish⁵. Bunda har bir bola navbat bilan va belgilangan vaqt ichida o‘z fikrini guruhdoshlariga yetkazib berishga majbur bo‘ladi, bu esa nutqiy tortinchoqlikni yoqotadi. Muammoli-vaziyatli refleksiv interaktsiya: O‘qituvchi tayyor didaktik materialni bermasdan, evristik (izlanishli) savollar tashlaydi. Masalan: "Agarda siz ertakdagi sehrli buyum egasi bo‘lib qolsangiz, tabiatni asrash uchun qanday ish tutgan bo‘lardingiz?" Ushbu savol bolani ham ekologik dunyoqarashini, ham muammoli nutq tuzish stimullarini faollashtiradi.

Raqamli lisoniy muhit (IT-pedagogika): Multimedia vositalari, audiodialoglar, kognitiv elektron o‘yinlar orqali bolalarda nutq motivatsiyasini uyg‘otish. AKT vositalari vizual va

⁵ Ziyonet.uz axborot-ta‘lim portali materiallari (Singapore 4K modeli va IT-pedagogika metodikasi).

Date: 1st June-2026

auditorial qabul qilishni birlashtirib, nutqiy struktura xotirada chuqur muhrlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning nutqini o'stirish — shunchaki grammatik qoidalarni yodlatish yoki mexanik o'qish tezligini oshirish emas, balki bolaning kognitiv, lisoniy va ijtimoiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, uning tafakkurini til vositasida modellashtirishdir. O'tkazilgan ilmiy-nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutq o'stirish jarayoni tizimli-faoliyatli va integratsiyalashgan xarakterga ega bo'lishi shart. Darslarda interfaol texnologiyalar, rolli muloqotlar va muammoli ta'lim usullaridan oqilona foydalanish kelajakda har qanday axborot makonida erkin harakat qila oladigan, o'z fikrini argumentlar bilan himoya qila oladigan va yuqori muloqot madaniyatiga ega bo'lgan barkamol shaxs poydevorini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
- 2.Safarova R.G. va boshqalar. Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalar: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.
- 3.G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 168 b.
- 4.Yusupova Sh.J. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini va nutqini o'stirish metodikasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2019. – 144 b
- 5.Asqarova M. Boshlang'ich sinflarda nutq o'stirish darslarining psixologik va pedagogik asoslari // Pedagogika jurnali. – 2024. – № 1. – B. 32-38.
- 6.Mavlonova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etish // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 2023. – № 5. – B. 18-22.
- 7.ziyonet.uz.